

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії та екології
Кафедра географії та екології

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ І КРАЇН ЄС

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 05-413 групи
Спеціальності 106 Географія
Освітньо-професійної програми «Географія»
Хільченко Влада Борисівна
Керівник к.геогр.н., доцент Котовський І.М.
Рецензент доцент кафедри готельно-
ресторанного бізнесу , туризму та іноземної
мови ХДАЕУ доктор економічних наук
Яровий В.Ф.

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	6
1.1. Суть поняття «міграції».....	6
1.2. Вплив глобалізації на сучасні міграції населення.....	15
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ДО ЗМІН.....	25
2.1. Передумови та чинники розвитку міграційних потоків в Україні, зовнішня та внутрішня освітня міграція.....	25
2.2. Особливості сучасних освітніх міграційних процесів, міграційна політика України та тенденції змін освітньої міграції населення.....	35
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ВСТУП

Актуальність дослідження. Міграційні процеси є результатом глобалізаційних процесів і має об'єктивний характер. Сьогодні, і, швидше за все, в майбутньому, не існує способу зупинити активність її, як мінімум за допомогою демократичного шляху.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку економіки світу, виникнення нових технологій виробництва, цифровізацію економіки, експансію глобальних транснаціональних корпорацій, спрощення процедур перетину кордонів (для України насамперед це означає отримання статусу країни-члена ЄС), перенесення значної частини виробництва в інші країни, активне та рухливе населення буде змінювати місце проживання не в одній країні, а, можливо, в декількох, де воно здобуває найбільш комфортні умови для життя.

Перш за все, важливу роль у такій міграції відіграють зайнятість та якість умов життя, і країни, які мають такі характеристики, охоче прийматимуть іммігрантів, оскільки більшість з них характеризуються депопуляцією. [2]

Економічні чинники є основною складовою міграції у світі, оскільки люди мігрують, щоб заробити більше грошей.

Однак міграція, спричинена війнами, збройними конфліктами, екологічними катастрофами та техногенними аваріями, також є значною.

Питання трудової міграції з кожним роком набуває все більшої актуальності, оскільки має значний вплив на демографічну, соціальну та економічну ситуацію в Україні. Наша країна значно поступається більшості своїх європейських сусідів за рівнем та якістю життя. Саме це підштовхує частину активного та рухливого населення, переважно молодь, до зміни країни проживання, оскільки вони бачать у міграції вирішення економічних та соціальних проблем, тобто не лише вищий

дохід, а й комфортне та стабільне життя з безпечним довкіллям, якісною медициною, досконалою соціальною інфраструктурою, транспортом, чистими вулицями тощо.

Як особливість сучасного соціально-економічного розвитку України можна зазначити щорічну втрату потенційної робочої сили, тобто міграція до інших країн з високим і стабільним рівнем доходу та якості життя.

В європейських країнах, які знаходяться на західних кордонах України, рівень оплати праці значно вищий, ніж в Україні. Компанії в країнах Європейського Союзу пропонують зарплати, які в 2-4 рази перевищують середній рівень в Україні з точки зору купівельної спроможності в євро.

За рівнем номінальної заробітної плати та споживчих можливостей Україна значно відстає від країн ЄС і стала каталізатором міграційних процесів та відтоку найактивнішої частини населення шукаючи гідної роботи за кордон. А молодь, дивлячись у своє майбутнє, вже обирає поступати в закордонні вищі навчальні заклади, з метою отримання громадянства іншої країни.

Ці та інші питання окреслюють актуальність даного дослідження. Питанням міграції освітлюють у своїх працях українські вчені:

Аксьонова С.Ю., Антонюк В.П., Банчук О.А., Гладун О.М., Доценко А.І., Лібанова Е.М., Майданик І.П., Макарова О.В., О.Ф, Панкова О.В., Пирожков С.І., Пітюренко Ю.І., Прибиткова І.М., Ситнікова Н.Д., Ткаченко Л.Г., Черенько Л.М., Хомра О.Ю. та інші.

З часом з'явилися нові, більш складні питання, пов'язані з міграцією, як для науковців, так і для тих, хто управляє процесами міграційних змін, що має велике значення для країни.

Відкритість української економіки, наслідки економічної кризи та повномасштабна військова агресія «сусіда» проти України значно посилюють процеси, пов'язані з міжрегіональною та міждержавною

міграцією. Особливо зросла вимушена міграція, в якій беруть участь переважно жінки та діти. Все це зумовлює необхідність пошуку нових наукових підходів до вивчення міграції населення, необхідність проведення глибоких і ґрунтовних досліджень.

Об'єкт дослідження – освітня міграція на прикладі України.

Предмет дослідження – освітня міграція.

Мета дослідження - дослідити особливості освітньої міграції на прикладі України та країн ЄС.

Згідно мети було виділено наступні **завдання**:

- визначити суть поняття «міграції»;
- виявити вплив глобалізації на сучасні міграції населення;
- розглянути передумови та чинники розвитку міграційних потоків в Україні, зовнішня та внутрішня освітні міграції;
- проаналізувати особливості сучасних освітніх міграційних процесів, міграційна політика України та тенденції змін освітньої міграції населення.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів та 4 підрозділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

- **Суть поняття «міграції».**

У сучасному світі поняття міграції набуває все більшого поширення. Глобалізація охоплює всі сфери людського життя, поглиблюючи взаємодію між країнами та народами, розвиваючи технології та оцифровуючи процеси документообігу, а також полегшуючи переміщення людей між країнами. Вплив від міграційних процесів на розвиток країн-реципієнтів і країн-донорів стає дедалі важливішим. Соціальна та політична складові міграційних процесів дають можливість оцінити цей вплив не лише через теоретичний аналіз, а й через практичну оцінку явища.

Поняття міграції вперше було використано в науковому середовищі британським вченим Ернстом Равенштейном у 1885 році в роботі "Закони міграції" і трактувалося як процес безперервного переміщення місць перебування людей, що відбувається послідовно у напрямку розселення або поглинання, і викликаний переважно економічними факторами.

Загалом, визначення поняття міграції розкривається через поняття "переселення", причому деталі визначення варіюються залежно від дослідника. Наприклад, В. Шелюк говорить про міграцію наступним чином:

"Міграція - це поняття, що розкриває соціально-економічні та демографічні процеси, чисельність переміщень людей між країнами, регіонами в межах однієї країни, різними типами поселень та інші види переміщень". [7]

З кінця 1990-х - початку 2000-х років важливого значення набуває тривалість перебування людини в країні, яка і вважається міграцією.

Іншими словами, міграція як переїзд до іншої країни, регіону, населеного пункту поступово втратила своє значення. Спочатку увага була зосереджена М. Окольським на застарілості такого підходу він запропонував розглядати міграцію на глибшому рівні, як додатковий фактор "руху". Таке інтерпретування, на думку дослідника, передбачає зміну міграції з одного типу в інший, а також різноманіття людської рухливості, які можуть бути взаємопов'язані між собою.

Важливо зазначити, що термін "міграція" не описаний в українському законодавстві. Натомість існують закони, які регулюють питання імміграції, зовнішньої трудової міграції тощо.

Як зазначає В. Іноземцев, процес формування національної держави, який встановив принципи громадянства, свободи та прав особистості, призвів до появи понять імміграції та еміграції.

Згідно із Законом України "Про імміграцію": "Імміграція - це прибуття в Україну або вибуття з України в установленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне місце проживання".

Українське законодавство не містить визначення еміграції. Тому будемо використовувати найбільш точне тлумачення поняття "еміграція", що міститься в Сучасній українській енциклопедії. "Еміграція (від лат. *emigratio* - виселення, переселення) - примусове або добровільне переселення корінного населення з батьківщини в іншу країну на постійне проживання або на невизначений термін з політичних, соціальних, економічних, релігійних та інших причин", наприклад, вимушені переселенці з Донецької області, зокрема Маріуполя, на територію агресора.

На думку Н. Бортник, С. Єсимова та Н. Мороз, міграційний процес складався з кількох етапів. Перший етап визначається географічною мобільністю населення, яка пов'язана з потенційною готовністю до мобільності. Під час появи цієї потенційної підготовки одночасно з

формуванням іммігрантських потоків виникло поняття мереж іммігрантів, що включає родичів іммігрантів, їхніх родичів та знайомих, діаспору тощо. На другому етапі безпосередньо відбувається міграційний процес людини або групи людей, географічний потік населення. Завершальним етапом є інтеграція іммігрантів у нове середовище. Цей етап визначається двома аспектами: один — адаптація індивіда до навколишнього середовища, а інший — адаптація середовища до конкретних індивідуальних потреб.

Про важливість міграції свідчить також розгляд її не лише з точки зору економічної важливості, а й з використанням соціологічних, демографічних, правових, психологічних, культурологічних та інших підходів. Таким чином, згідно з демографічним підходом об'єкт дослідження - це взаємозв'язок міграції з іншими демографічними процесами, згідно з психологічним та соціальним підходом - мотиви мігрантів, для яких основою є психологічний стан, в тому числі вплив міграції на розвиток демографічних процесів, відповідно, згідно з правовим підходом - правові аспекти міграції, а згідно з культурологічним підходом - взаємодія різноманітних культур в процесі міграції. [6]

Отже, відтоді, як термін "міграція" вперше з'явився в науковому обігу, його тлумачення поглибилося, а сфера застосування розширилася. Важливого значення набуває тривалість перебування людини в країні, перетин кордонів, характер, майно тощо. Зазвичай міграційний процес вивчають, розбиваючи його на складові, такі як імміграція та еміграція, і поділяючи на етапи. Для кожного науковця, який вивчає міграційний процес, це поняття визначається своїми особливостями.

Поняття міграції настільки широке, що потребує широкої мережі визначень для детального розмежування кожної ситуації. У наукових працях найчастіше використовуються такі характеристики, які відображають специфіку міграційного процесу, як зовнішня і внутрішня,

вимушена і добровільна, організована і неорганізована, довгострокова і короткострокова, зворотна і незворотна, маятникова, сезонна, постійна та інші види міграцій. Класифікація міграційних процесів має детальний опис в роботі "Визначення та класифікація міграції: Наближення до операційної концепції" О. Ровенчака.

Зовнішня міграція характеризується як переміщення осіб з однієї країни в іншу з метою постійного або тимчасового проживання. При цьому зовнішня міграція ділиться на континентальну (в межах одного континенту) та міжконтинентальну (в межах кількох континентів). Внутрішня міграція представляє собою переміщення осіб у межах однієї країни. Добровільна міграція та вимушена міграція характеризуються добровільним переміщенням або переміщенням, спричиненим силами, невідконтрольними людині, такими як військові дії або стихійні лиха. В останньому випадку мігранти - це біженці або тимчасово переміщені особи. Поворотна міграція та нелегальна міграція - це міграція з можливістю або очікуванням повернення в рідну країну або переїзду в іншу країну на постійне місце проживання. Щодо організованої та неорганізованої міграції. Організована міграція - це міграція, схвалена вищим приватним або державним органом і включає групову або колективну міграцію, тоді як нелегальна міграція не має вищого органу влади.

Довгострокова міграція має кілька тлумачень, наприклад, за визначенням ООН, довгострокова міграція - це міграція, яка триває щонайменше один рік. Однак, більш точним є визначення А. Адеподжу, який виокремлює короткострокову, середньострокову та довгострокову міграцію. Згідно з цим поділом, довгострокова міграція - це період, що перевищує 10 років, середньострокова міграція - період від 2 до 10 років, а короткострокова міграція - період, що охоплює менше 2 років. Під постійною міграцією розуміється не лише переїзд на постійне місце проживання, а й переїзд, який триває понад 20 років.

Циркулярна міграція означає зміну місця проживання кожного дня, тижня, місяця у зв'язку з роботою, причому рух має бути туди і назад. Сезонна міграція також передбачає переїзд до іншого населеного пункту, але в певну пору року, переважно на роботу, а після закінчення контракту або сезону працівник має можливість повернутися додому. Підтипом тимчасової міграції є транзитна міграція, яка характеризується перетином кордону країни і перебуванням на її території протягом обмеженого періоду часу для досягнення країни остаточно-кінцевого призначення. Один із видів міграції - це епізодична міграція, яка характеризується подорожами до різних пунктів призначення, що відбуваються нерегулярно за часом та невизначено в Слід розуміти, що кожен дослідник має свій власний метод класифікації типів імміграції, свою систему, яка найкраще відповідає контексту його дослідження. Отже, існує чотири основних типи іммігрантів і, відповідно, чотири типи іммігрантів. По-перше, економічно добровільна міграція, до якої належать люди, які переїжджають з власної волі та ініціативи, наприклад, трудова міграція. По-друге, політично добровільна міграція. По-третє, політично вимушена міграція, яка включає переміщення, пов'язані з політичною ситуацією в регіоні проживання, наприклад, військові конфлікти. І, нарешті, економічно вимушена міграція, яка ґрунтується на інших чинниках, окрім політики, таких як екологічні фактори, стихійні лиха та інші. Прикладом може слугувати відселення та масова евакуація мешканців з Прип'яті під час аварії на Чорнобильській АЕС.

Деякі експерти та організації, наприклад, Е. Мачонак, С. Кастлес або МОМ, класифікують мігрантів на основі міграційних потоків. Так, за даними МОМ, існує 5 основних типів мігрантів.

Перший - це іноземні резиденти, які переїжджають з метою отримання освіти. Другий - трудові мігранти, які приїжджають в інше місто або країну на заробітки, незалежно від тривалості перебування.

Третій тип - люди, які переїжджають, щоб возз'єднатися з родичами або створити нову сім'ю. Четвертий тип - мігранти, які переїжджають виключно з бажанням постійно жити на новому місці. І останній тип - це люди, яких впустили в країну з гуманітарних міркувань, іншими словами, біженці. На нашу думку, ця класифікація ООН не є досконалою, оскільки, хоча вона і фіксує добровільних мігрантів та вимушених мігрантів, але не враховує вимушених мігрантів. Вимушена міграція - це міграція, яка відбувається через вигнання особи з країни або її переведення в іншу країну, особа не має вибору, рішення приймається вищим органом влади і, як правило, не може бути оскаржене або має місце порушення індивідуальних прав і свобод. [11]

Наведений підхід виділяє поняття вимушеної міграції. Загалом можна виділити три основних типи таких іммігрантів. По-перше, шукачі притулку – це люди, які чекають на статус біженця, але ще не отримали його. По-друге, люди з тимчасовим статусом біженця. По-третє, біженці – це фактично люди, які отримали захист, певні права та свободи, можливість навчатися та працювати в країнах, куди вони були змушені мігрувати з якихось політичних чи економічних причин. Важливо розуміти, що людина може мати будь-який статус вимушеної імміграції і не бути особою без громадянства.

Невід'ємною характеристикою є також правовий статус мігранта, за яким мігранти поділяються на легальних, напівлегальних та нелегальних. Легальна міграція здійснюється виключно відповідно до законодавства країни: особа має візу або дійсний дозвіл на проживання в країні тощо. Напівлегальна міграція не завжди виокремлюється експертами, оскільки може бути віднесена до нелегальної. У напівлегальній міграції мігранти можуть легально перетинати кордон і перебувати в країні певний час, маючи на це право, і підтверджують це у вигляді візи/іншого документа, а після закінчення терміну дії візи вирішують залишитися в країні, не продовжуючи документ і не

прострочуючи надану йому візу. І останньою в цій категорії є неофіційна міграція, яка заснована на нелегальному перетині кордону та перебуванню на території країни.

Тому для більш глибокого розуміння та вивчення міграційних процесів їх класифікують на основі обраних змін. Наприклад, за часовим виміром міграція може бути короткостроковою, середньостроковою або довгостроковою. Поділ міграційних процесів або мігрантів розрізняється залежно від підходу, який був обраний, теми наукової роботи, її автора тощо.

Міграція населення України за роки незалежності стала предметом багатьох досліджень через її вплив на економічні, політичні, соціальні та інші умови в країні.

Інтелектуальну міграцію досліджував О. Демиденко у своїй роботі "Інтелектуальна міграція українців на рубежі ХХ та ХХІ століть: масштаби та основні характеристики явища". Він зосереджується на кількісних та якісних показниках української еміграції часів незалежності, описує етапи еміграції українських науковців, оцінює поточні та прогнозовані майбутні втрати інтелектуального потенціалу країни. Л. Дідківська визначила наслідки відтоку українських мізків, пояснила причини цього процесу та запропонувала можливі зміни в українській міграційній політиці для покращення поточної ситуації у своїй роботі "Причини та наслідки інтелектуальної міграції в Україні".

Особливе значення в контексті української імміграції має наукова діяльність директора Інституту народонаселення і суспільства імені М.В. Птахів Є. Лібанова НАН України. У своїх працях автор порушує питання соціально-економічної, демографічної, економіки праці та активно досліджує імміграційний процес та його вплив на Україну. Зокрема, у книзі «Зовнішня трудова міграція в Україні: масштаби, причини, наслідки» вона визначає причини та масштаби трудової

міграції в Україні, вплив цих процесів на загальну соціально-економічну ситуацію в країні.

Трудовій міграції присвячено дослідження О. Маліновської «Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та відповіді», в якій автори описують основні параметри трудової міграції громадян України, прогнозують наслідки цих процесів, визначають основні виклики, а також описують основні параметри трудової міграції громадян України. Це питання пропонує можливі рішення. Аспекти трудової міграції досліджуються в тому числі у праці "Міжнародна трудова міграція в незалежній Україні: Характерні риси та особливості" О. Курбет. У статті розкриваються характерні риси та тенденції процесу трудової міграції з урахуванням не лише сфери даного виду міграції в Україні, а й міжнародної міграції в контексті української дійсності загалом. [9, с. 21]

Вимушену міграцію описує Е. Соловійов у своїй праці "Вимушена внутрішня міграція: Український вимір", де наведено державні механізми контролю та регулювання внутрішньої вимушеної міграції на прикладі інших країн, окрім України. Проблемі вимушеної міграції також присвячена робота Н. Павлів-Самойл "Вимушена міграція як наслідок порушених прав", в якій досліджується взаємозв'язок між міграцією та порушенням прав і свобод громадян.

Нелегальну міграцію розглядає З. Смутчак у роботі "Нелегальна міграція в Україні: передумови, особливості та можливі наслідки", в якій проаналізовано причини та тенденції нелегальної міграції та сформульовано можливі проблеми, пов'язані з цим явищем.

Питання рееміграції громадян України піднімається в наступних роботах: "Управління рееміграційними процесами на етапі інтеграції України в європейський простір" З. Смутчак, "Рееміграція як механізм соціальної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні" У. Садової.

Таким чином, міграційні процеси в Україні вивчаються з різних точок зору, як з точки зору видів міграції, так і дивлячись на точки зору сфери впливу існуючих процесів. Дослідників сучасних міграційних процесів в Україні є як відомі в науковому середовищі, так і новачки в цій галузі. Незважаючи на ґрунтовне вивчення різних аспектів міграції в Україні, проблематика рееміграції населення України все ще залишається не до кінця вирішеною.

Отже, міграція є важливим об'єктом дослідження у світі та в Україні в теоретичному та практичному планах. Не дивлячись на роль цього поняття в сучасному суспільстві, законодавство України не дає визначення термінів "міграція" та "еміграція", а описує поняття "зовнішня трудова міграція" та "імміграція". Виходячи з цього, можна зробити висновок, що останні два поняття є більш цікавими та впливовими. Для детальнішого аналізу міграцію поділяють на кілька складових і класифікують за типами, наприклад, за часом, зворотністю, правовими аспектами, географією і т.д. Гнучкість цього поняття призводить до інтерпретації цього поняття. Гнучкість цього поняття призводить до окремого трактування терміну та власної класифікації кожним експертом, залежно від теми та мети роботи. Незважаючи на важливість міграційного процесу та його проблем в Україні, наразі гостро постає питання організації рееміграції українських громадян після війни. Питання рееміграції громадян України в академічному середовищі переважно піднімалося у 2014-2016 роках, сучасних досліджень з цієї проблематики у наукових працях майже не було представлено, проте окремі аспекти обговорювалися в інтернет-виданнях, наприклад, в інтерв'ю Е. Лібанової для "Української правди" чи А. Гайдуцького для ZN.UA.

1.2. Вплив глобалізації на сучасні міграції населення

Наприкінці ХХ - на початку ХХІ століть досить швидкими темпами розвивалася нова тенденція в суспільному розвитку людства, яка отримала назву глобалізація. Одним із парадоксів глобалізації в сучасному світі є посилення прикордонного контролю та візових режимів в умовах стирання кордонів в економічному, інформаційному та культурному просторі. Глобалізація - це об'єктивна закономірність розвитку людства, а саме формування в майбутньому єдиної взаємопов'язаної світової спільноти.

Ще в 1949 році філософ з Німеччини К. Ясперс запропонував ідеї "світової єдності", "єдиного людства", "єдиної долі людства", "створення цілого людського планетарного світу". Говорячи про неминучу глобальну єдність світу, він передбачав два основні шляхи розвитку суспільства в майбутньому: з одного боку, завжди буде існувати воля до влади, спрямована на створення світової імперії, а з іншого - прагнення світової спільноти до вільного від страху життя людей. Імперія світу підтримується єдиною силою, яка підпорядковує всіх людей з єдиного центру за допомогою насильства, тоді як світовий порядок - це союз однозначної сили, союз всесвітньої згоди, солідарної відповідальності за долю людства. [8, с. 381]

Термін "глобалізація" в нашому розумінні з'явився в середині 80-х років 20 століття. Появу терміну приписують письменнику Т. Левітту, який ввів його у статті, опублікованій в *Harvard Business Review* в 1983 році, а широкого розповсюдження він зазнав завдяки американському соціологу Р. Робертсону, який описав поняття "глобалізація" в 1985 році.

Р. Робертсон вважає, що глобалізація - це історичний процес збільшення зв'язків між різними частинами світу, що призводить до більш уніфікованого життя людей на планеті. Британський дослідник Д.

Гелд зазначав, що глобалізація означає глобалізацію наслідків політичної, економічної та соціальної діяльності.

На думку В.М.Лукашевича, «Глобалізація — це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є посилення взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, людини з навколишнім середовищем. Серцевиною глобалізації є ключ до світової товарів, розвитку послуг, ринків праці та капіталу».

За словами У. Бека, «...глобалізація означає процес, за допомогою якого національні держави та їхній суверенітет вплітаються в мережі транснаціональних факторів і підпорядковуються їхній силі, напрямку та ідентичності».

Різні тлумачення поняття "глобалізація" зумовлені масштабністю цього явища і тим, що багато дослідників описують процес глобалізації, використовуючи різні наукові підходи.

Таким чином, глобалізація - це комплексне явище, розвиток якого залежить від культурних, політичних, соціальних, економічних та інших вимірів функціонування суспільства на даному етапі розвитку людства.

Основними видами глобалізації є економічна, політична, соціальна, демографічна, етнічна тощо.

Глобалізація в економіці - це об'єктивний процес виникнення і розвитку взаємозв'язків між національними господарствами різних країн світу, який охоплює всі аспекти економічного розвитку країни. Економічна глобалізація проявляється в поглибленні обміну товарами і послугами, розширенні міжнародних потоків капіталу, інтенсифікації процесів трудової міграції у світовій економіці, зростанні міжнародних науково-технічних зв'язків. Економічний процес глобалізації виникає і розвивається з формуванням товарно-грошових відносин. Зміцнюється цілісність світового господарства, що базується на ринкових економічних міжнародних відносинах. Варто зазначити, що це посилює

глобальні тенденції у світовій економіці, особливо під час економічної кризи в Україні, і створило негативний вплив на Україну. [14]

Ми повинні розрізнити позитивні та негативні аспекти. Позитивні моменти очевидні, адже по-перше, це можливість брати участь в аналізі регуляторного режиму та формуванні міжнародних економічних відносин, а не стояти осторонь, як це відбувається сьогодні. По-друге, це очевидне здешевлення зовнішньоторговельних операцій, що є досить суттєвим, оскільки підвищення загальної цінової конкурентоспроможності українських виробників є дуже важливим питанням. Таким чином, наша країна виконає важливий фактор зміцнення відносин з Європейським Союзом і зможе захищати національні та корпоративні інтереси через можливі міжнародні процедури та форми, які залежать від існуючих коливань у політичних відносинах з однією або кількома країнами.

Глобалізація має негативні наслідки, через те, що загрожує майбутньому цивілізації людства, має негативний вплив на клімат, зменшує стандарти та якість життя. Важливий акцент робиться на розвиток деяких галузей національної економіки, які ще не готові до повноправної міжнародної конкуренції та заміну своїх товарів імпортними.

Задля покращення позицій нашої країни на світовому ринку необхідно впроваджувати ефективні, важливі інновації та зовнішньоекономічну політику.

Політична глобалізація є об'єктивним і реальним процесом, основними ознаками політичної глобалізації є зміцнення міждержавних зв'язків у сфері потоків товарів, капіталу та робочої сили з утворенням наднаціональних політичних інститутів (ЄС, СОТ, Світовий банк).), політична інтеграція країн, збільшення кількості міжнародних урядових організацій, у тому числі глобальних (ООН), міжрегіональних (Ісламська конференція, Ліга арабських держав), субрегіональних

(Бенілюкс), БРІКС, військово-політичних (НАТО). Слід зазначити, що в процесі політичної глобалізації в глобальному масштабі відбуваються два досить складні процеси — глобалізація та регіоналізація. Глобалізація означає злиття країн, об'єднання їх в одну організацію та приєднання до різних глобальних організацій. Ці два процеси також можна назвати «інтеграцією» та «дезінтеграцією», але водночас глобалізація веде до регіоналізації. Як вважає В. Плохих, "у політиці глобалізація - це принцип, завдяки якому організація, функціонування і розвиток світу розглядаються як комплексна економічна, соціокультурна і політична суперсистема". Варто зазначити, що процес глобалізації посилює взаємозалежність між державами, зменшує їх суверенітет, тим самим породжуючи трансконтинентальні та міжрегіональні потоки, формуючи глобальну взаємозалежність, яка дозволяє дивитись на глобалізацію як на якісно складену і самостійну систему явищ і відносин.

Під соціальним типом глобалізації слід розуміти зміни, що викликані процесом глобалізації і впливають на умови життя кожної окремої людини. Варто зазначити, що ці зміни описуються інтенсифікацією комунікаційних процесів та перенаправленням ресурсів, що забезпечують всі базові потреби людини. Соціальний тип глобалізації означає, що сучасний світ відкриває широкі можливості для діяльності людини в професійній сфері, в оволодінні досягненнями світової науки, культури і т.д. Вільна конкуренція в глобальному масштабі вивільняє енергію вільної конкуренції в глобальному масштабі. Вільна конкуренція в глобальному масштабі звільняє творчу енергію та ініціативу індивідів, створює унікальні можливості для їх самореалізації, дає змогу інтенсифікувати обмін потрібної інформацією, науковими досягненнями, практичним досвідом. Вплив глобалізації на соціальну сферу проявляється в тому, що глобалізація показує питання соціальної сфери та соціальної політики на наднаціональному рівні,

породжуючи і підтримуючи дискурс і діалог про те, як краще регулювати відносини сучасних держав в інтересах суспільного побуту. Виходячи з цього, глобальна соціальна політика – це цілком результат діяльності наднаціональних акторів і враховує глобальний соціальний розподіл, глобальне соціальне регулювання, а також глобальне соціальне забезпечення та захист громадянських прав. [19]

Демографічна глобалізація - це, перш за все, прояв загального і системного процесу глобалізації у сфері демографії. Демографічна глобалізація - це абсолютно новий процес. Те, що ми спостерігаємо сьогодні, відбувається лише на рівні розвитку людства, що мав місце у античному світі та у середньовіччі, коли численні покупці вільно переміщалися, а людські ресурси безперешкодно перетікали з однієї країни у іншу. Античні філософи примудрялися служити різним царям протягом свого життя (наприклад, грецький діяч Алкібіад кілька разів переїжджав з однієї країни в іншу, і щоразу успішно боровся за нову батьківщину проти старої). Ландскнехти та кочівники також вільно пересувалися середньовічною Західною Європою. Протягом всієї історії народжувалися в одній країні, здобували освіту в іншій, одружувалися в третій, переїжджали з родиною в четверту, переїжджали в п'яту, воювали проти четвертої, потім переїжджали в шосту, вірою і правдою служили ї, відклавши на старість, переїжджали жити і вмирати в сьому. Тому стан демографічної глобалізації є природним для людства. Можна зазначити, що процес демографічної глобалізації у світі був перерваний лише формуванням націй, територіальних держав і національних держав. Зараз процес формування націй, а подекуди й етнічних груп, започаткований колоніальною епохою, також гальмує демографічну глобалізацію.

Таким чином, демографічна глобалізація сьогодні є новим і унікальним явищем. Фінансовий капітал, технології та товари лише

почали вільно переміщатися по планеті, тоді як робоча сила та людські ресурси протягом більшої частини часу переміщуються між країнами.

Однією з форм глобалізації є етнічна глобалізація, під якою слід розуміти процес дедалі більшої уніфікації в житті етносів (народів) в умовах поширення спільних технологій, культур, ідей, ціннісних орієнтацій, стилів життя, поведінки тощо, що призводить до втрати культурно-національної етнічної ідентифікації етносів, або навпаки, пробудження інстинкту збереження етнічних особливостей своєї нації. На думку О. Кузьменка, "етнічна глобалізація складається з двох основних процесів: зростання загальної чисельності населення світу та взаємної асиміляції різних етнічних груп. Причому він підкреслює, що цей процес прискорюється збільшенням імміграції (як легальної, так і нелегальної) до західних країн".

О. Картунов каже, що "етнополітична глобалізація - це історичний об'єктивний процес поширення етнічних, національних та етнополітичних ідей і концепцій у світі, піднесення етнічного відродження, покращення політизації етнічності, вибуху націоналізму та етнічності, посилення етнополітичної дезінтеграції та інтеграції та ін.". Отже, етнополітична глобалізація - це історичний та об'єктивний процес розповсюдження етнічних, національних та етнополітичних ідей і концепцій у світі, покращення етнічності, посилення політизації етнічності, вибуху націоналізму та етнічності, поглиблення етнополітичної дезінтеграції та інтеграції.

Глобалізація є багат шаровим явищем, яке охоплює різні сфери світової економіки. Варто сказати, що: "процес глобалізації показує взаємозалежність громадян і держав у сучасному світі, незалежно від просторового розташування чи рівня політичного, економічного та культурного розвитку. Реалії глобалізації змушують кожен окрему країну робити чіткий геополітичний вибір. Особливо це стосується

України, яка є лише європейською країною з європейським корінням".
[20]

Таким чином, слід зазначити, що міграція населення залишається однією з головних проблем у кожній країні, яка проявляється в різних формах. Основною причиною міграції населення є погана економічна ситуація в країні, що призводить до послаблення соціального захисту. Однак, з іншого боку, міграція є вигідною для країн зі стабільною економічною ситуацією, куди прибуває велика кількість населення, тобто нова робоча сила з певною освітою та професійними навичками. Глобалізація - досить складне явище, яке охоплює різні сфери світового економічного розвитку. Саме процес глобалізації демонструє взаємозалежність між громадянами та країнами сучасного світу, незалежно від їх просторового розташування чи рівня політичного, економічного та культурного розвитку. Слід зазначити, що процес глобалізації є суперечливим, оскільки, з одного боку, він відкриває нові можливості для економічного і духовного розвитку, призводить до поглиблення економічних зв'язків і співпраці між країнами, залучає людей до великих досягнень людства, а з іншого - загострює вже існуючі проблеми і виявляє нові проблеми і протиріччя, які призводять до певних негативних наслідків.

Розвиток інформаційних технологій в умовах глобалізації, нові способи та філософія життя зумовили трансформацію демографічної поведінки, що призвело до скорочення народжуваності та збільшення частки людей старшого віку і загострює кризу соціальних відносин в європейських країнах. Україна та Німеччина мають схожі тенденції розвитку соціально-трудова та освітніх відносин, які також залежать від економічного стану країн (Городецька, 2014; Малиновська, 2018). Комплексний аналіз демографічних процесів в Україні та Німеччині за 2000-2020 роки показав, що населення України щорічно скорочується в середньому на 266 тис. осіб за рахунок від'ємного значення природного

(-250 тис. осіб) та міграційного приросту (-16 тис. осіб). У Німеччині за цей період населення скорочувалося на 130 тис. осіб на рік через низькі значення природного відтворення (Ahmad-Yar and Bircan, 2021), але за рахунок механічного руху - відбувався приріст в середньому на 290 тис. осіб на рік. Населення Німеччини за досліджуваний період збільшилося на 3,1% у 2020 році, в Україні - зменшилося майже на 18%. [10]

Інтенсивність скорочення населення в Україні через від'ємний природний приріст у 4 рази вища, ніж у Німеччині (Ahmad-Yar and Bircan, 2021; Міграційний профіль України, 2017; Baraniak, 2019). Міграційна система Німеччини, яка поглинає значну частину світової робочої сили, характеризується багатовекторністю інтенсивних міграційних потоків та складною структурою. Близько 75% іноземців, які навчаються у Німеччині, - з країн Європейського Союзу, 16% - з Азії і близько 5% - з Африки. Як наслідок, міграційна активність населення Німеччини порушує структуру транзиту молодих людей в метою освіти, а в подальшому і робочої сили країни та підвищує ризик виникнення міжетнічних непорозумінь і конфліктів, що не сприяє ефективному функціонуванню ТЛП на національному чи регіональному рівні (Baraniak, 2019). [12]

Міграційний рух спричиняє зміни не лише в освітньої міграції, а й у структурі розселення країни, створюючи центри тяжіння та витіснення трудових ресурсів. Традиційно для Німеччини найбільша частка іноземців припадає на південні федеральні землі, а саме Баварію, Баден-Вюртемберг, Гессен та міста-держави Берлін і Гамбург. На відміну від Німеччини, в Україні за 2000-2020 роки, з урахуванням від'ємного сальдо міграції молоді, кількість жителів країни скоротилася на 0,2 млн осіб. Разом зі зміною структури транзиту молоді географічний вектор української зовнішньої міграції змінився на західний напрямок (Міграційний профіль України, 2017).

Німеччина посідає друге місце (після Польщі) у списку найбільш бажаних країн для трудової міграції (Baraniak, 2018). При цьому основним pull-фактором (фактором притягання) українських мігрантів є відносно високі значення заробітної плати в країнах-реципієнтах, тому молодь і бажає навчатись в цих країнах. Так, характерною рисою німецького ринку праці є постійне зростання кадрових потреб. Так, у 2015-2018 роках кількість вакансій зросла більш ніж на 25%, тобто до 1,174 тис. осіб (Ринок праці. Статистична інформація, 2020). Основним чинником залучення трудових ресурсів до Німеччини є полярність рівня заробітної плати українців, які працевлаштовані в цій європейській країні - майже у 5,0 разів перевищує аналогічний показник в Україні (табл. 4) (Ахмад-Яр, Біркан, 2021; Міграційний профіль України, 2017; Бараняк, 2019; Ринок праці. Статистичне спостереження, 2020).

Таким чином, європейська трудова криза стає очевидною, оскільки боротьба за трудовий потенціал у майбутньому лише набиратиме обертів. Через значну різницю в економічному розвитку, Україна і надалі залишатиметься донором робочої сили для країн ЄС, зокрема Німеччини, що поглиблюватиме проблеми соціально-трудова відносин у країні. Прогностична модель відтворення ринку праці України та Німеччини дозволила виявити загальні перспективи розвитку процесів транзиту робочої сили. Однак подальше зниження рівня народжуваності та старіння місцевого населення загострюватиме демографічні та економічні проблеми в обох країнах. Таким чином, відновлення трудового потенціалу в молодому працездатному віці залишається одним з ефективних шляхів оптимізації структури статево-вікових характеристик транзиту робочої сили в системі міжнародної міграції.

Врегулювання законодавства щодо транзиту робочої сили в системі міжнародної міграції має зменшити формальні бар'єри для імміграції працівників та молодих спеціалістів, після завершення освіти, з-поза меж ЄС, у т.ч:

- створення сприятливих умов для працевлаштування робітників та осіб із середньою освітою (наразі міграційна політика багатьох країн ЄС орієнтована на міграцію висококваліфікованих фахівців з вищою освітою);
- працевлаштування за будь-якою професією без визначення секторів економіки;
- скасування процедури перевірки претендента на посаду, на яку претендує громадянин країни-реципієнта або іншої країни ЄС;
- можливість шукати роботу в системі професійно-технічної освіти протягом шести місяців за умови наявності фінансових ресурсів для проживання (близько 5000 євро) та відповідного рівня знання англійської (німецької) мови.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ДО ЗМІН.

2.1. Передумови та чинники розвитку міграційних потоків в Україні, зовнішня та внутрішня освітня міграція.

Демографічні фактори є найпомітнішими серед причин переїзду. Одруження, розлучення, народження дитини та хвороба родичів часто згадуються в опитуваннях як причини зміни роботи та місця проживання.

Одним з найважливіших чинників міграції населення є сама міграція. По-перше, виїзд людей з певного місця дозволяє іншим переїхати на це місце; по-друге, невдале переселення призводить до подальшого переселення мігрантів; по-третє, в процесі міграції змінюється розподіл родичів, друзів, громадян по регіонах, що суттєво змінює умови переселення; переселення дає мігрантам досвід облаштування на новому місці, а також впливає на фізичні та моральні можливості працівників, що полегшує їм переїзд на нове місце. [4]

У наш час до причин міграції додалися екологічні фактори. Люди залишають екологічно несприятливі райони, де існує загроза їхньому здоров'ю та життю, і переїжджають у більш екологічно сприятливі умови. Так сталося після аварії на Чорнобильській АЕС (1986), в результаті якої була створена велика зона відчуження. Для міграції найбільш важливими є фактори, що характеризують умови життя: природно-географічні, науково-технічні та економічні, характер соціальних відносин, рівень розвитку культури та охорони здоров'я.

Географічне розташування території є фактором, який можна вважати постійним. Чим ближче населені пункти розташовані один до одного, тим менші відмінності в природних (іноді соціальних) умовах між ними і тим менший вплив вони мають на міграцію.

Під природними факторами часто розуміють лише кліматичні умови, але вони також включають рельєф місцевості, структуру ґрунту, рослинність, водні ресурси, корисні копалини та дику природу. Специфічні природні умови пов'язані з регіональними відмінностями у витратах людей на їжу, одяг, взуття, паливо та відпочинок.

Природні умови в тому числі впливають на здоров'я, інтенсивність праці, яку характеризують величиною трудових витрат на одиницю робочого часу, напруженості праці тощо.

Одним з найважливіших чинників міграції є науково-технічний прогрес, який впливає на природне і соціально-економічне середовище, розвиток і розміщення виробничих потужностей і робочої сили. Зростання продуктивності праці та впровадження досягнень науково-технічного прогресу пов'язані зі змінами в добробуті працівників. Вплив науково-технічного прогресу на навколишнє природне середовище може відбуватися як там, де географічні умови є найбільш сприятливими, так і там, де вони є більш суворими.

Розвиток медичних послуг також є фактором імміграції. Саме цей розвиток разом із природними, екологічними та соціальними факторами визначає відмінності у фізичному розвитку населення між регіонами. Розвиток медичної допомоги області має особливості щодо структури та кількості лікувальних закладів, кількості санаторно-курортних і лікарняних ліжок.

Рівень розвитку різних регіонів України залежить від різних факторів.

Основними факторами, що впливають на соціально-економічний статус, є:

- загальноекономічні фактори, в основі яких лежить невирішеність питань створення соціально орієнтованої ринкової економіки в межах суспільства в цілому;

- регіональні фактори, пов'язані з деталями використання потенціалу кожної території. Вони безпосередньо впливають на міграцію в різних регіонах.

Соціально-економічні процеси та тенденції в регіоні формуються на основі загальноекономічних тенденцій в Україні з урахуванням регіональних особливостей. За динамікою соціально-економічного розвитку в різних регіонах доби незалежності можна виділити три періоди: період загальноекономічної кризи (1991-2000 рр.), період економічного зростання (2001-2007 рр.) та період економічного розвитку. нова економічна криза (з кінця 2008 р.). [5]

Кожен етап має певні фактори, тенденції та проблеми соціально-економічного розвитку.

Кожен з цих етапів характеризується певними чинниками, тенденціями та проблемами соціально-економічного розвитку.

Після 1991 року економічна політика країни, спрямована на стабілізацію макроекономіки, не приділяла належної уваги регіональному економічному розвитку, що призвело до безпрецедентного збільшення економічного та соціального розриву між регіонами.

У найскладнішому становищі опинилися регіони, матеріально-виробничу базу яких формували потужні багатогалузеві машинобудівні комплекси (Луганська, Кіровоградська, Донецька, Запорізька, Дніпропетровська області), а також регіони Центральної та Західної України з вузькою машинобудівною спеціалізацією та потужним агропромисловим комплексом (Херсонська, Чернівецька, Житомирська, Миколаївська, Івано-Франківська, Рівненська та Тернопільська області). Саме в цих регіонах зросла і освітня міграція, в тому числі. Адже чим менше ставало роботи, тим менше випускали спеціалістів вищі навчальні заклади.

Найбільш актуальні для регіонів України: соціально-економічні відмінності розвитку регіонів, через що Україна поступово почала змінюватись на країну, що складається з «бідних» і «багатих» регіонів; регіональна соціально-економічна дезінтеграція, яка і сьогодні є характерною негативною тенденцією. Експерти почали використовувати термін "депресивні регіони".

Сьогодні до депресивних територій відносять шахтарські райони, гірські населені пункти, екологічно небезпечні території. До них належать невеликі монофункціональні міста та промислові центри, де зосереджені промислові комплекси військової, гірничодобувної, вугільної та хімічної промисловості, машинобудування. Закриття одного-двох основних підприємств призводить до окремої деградації міста (селища) та його соціальної інфраструктури, відсутності робочих місць, недоотримання доходів до місцевих бюджетів. Якщо порівнювати з іншими регіонами країни такі регіони яскраво показують наявність диспропорцій регіонального розвитку та викликають занепокоєння у керівництва країни, потребуючи особливої уваги.

Негативні тенденції в регіональній економіці яскраво відображаються на показниках соціального розвитку. Поряд із загальнополітичними умовами нестабільності та серйозним негативним впливом інфляційних процесів, криза серйозно вплинула на ринок праці та сферу доходів населення, що на тлі стагнації банківської системи та загрози втрати накопичених фінансових активів створило реальну загрозу соціальній стабільності в Україні.

Сьогодні поглиблення регіональних диспропорцій перешкоджає реалізації єдиної економічної та соціальної політики в країні, не дозволяє використовувати переваги регіонального поділу, спеціалізації та кооперації праці, послаблює економічні зв'язки між регіонами, сприяє закріпленню значних регіональних відмінностей у суспільно-політичних процесах, не дозволяє повною мірою використовувати потенціал

міжрегіонального та транскордонного співробітництва, перешкоджає вирішенню безкінечних екологічних проблем. Всі ці фактори завдають вплив на рівень соціально-економічного розвитку регіонів України, який стає основним підґрунтям для прийняття людиною рішення про міграцію, особливо в молодому віці для подальшого життя та освіти.

Під час оцінки рівня соціально-економічного розвитку різних регіонів України слід враховувати багато показників, які узагальнюють різні сфери життя країни. Джерелами інформації повинна бути регіональна та національна статистика. [18, с. 175]

Регіональна статистика є частиною національної статистики, що описує стан об'єктів статистичного спостереження в регіоні, подій і заходів, що відбуваються на території адміністративно-територіальних одиниць країни.

Шукаючи шляхи розвитку сучасної регіональної статистики, слід виходити з того, що загальнодержавна статистична інформація завжди була основою оцінки не лише соціальної та економічної діяльності регіональних господарських комплексів, а й економічної та соціальної діяльності національних органів влади.

Одним з найважливіших і найвпливовіших чинників міграції є розмір заробітної плати, темпи її зростання, а також варіація рівня заробітної плати за регіонами України. Ці фактори дуже впливають на кількість зворотних потоків міграції (прибуття населення), які значно перевищують прямі потоки міграції (вибуття населення) і сприяють збільшенню концентрації населення в тих регіонах України, де рівень заробітної плати вищий за середній по країні, а також кращі можливості для кар'єрного зростання (Київська, Нижньодніпровська, Харківська, Запорізька, Львівська, Дніпропетровська, Донецька обл.). У цих центрах активно розвивається торгівля та сфера послуг, зростання яких сприяє збільшенню притоку мешканців та зменшенню відтоку.

Можливості надання якісної освіти, що розвиваються за підтримки державних і приватних інвестицій, та перспективи працевлаштування за фахом приваблюють мігрантів, переважно молодь, яка змінює м'яся проживання на районні та обласні центри для здобуття майбутньої професії, а також науковців - в регіони з найбільшими центрами освіти і науки в Україні.

Особливу увагу статистиці освітньої міграції завдають країни, які визначили надання освітніх послуг іноземним студентам як один із секторів своєї економіки: США, Австралія, Великобританія, Гонконг (Китай), Сінгапур, Малайзія. В Україні відсутня статистика щодо громадян, які проходять навчання за кордоном, а також інформації про те, скільки з них повертається на батьківщину після закінчення навчання.

Як правило освітня міграція оцінюється як позитивне явище для країн походження студентів: вона підвищує якість освіти, дає доступ до більш широкого вибору навчальних програм і дисциплін, налагоджує соціальні контакти, дозволяє вивчити/вдосконалити іноземні мови тощо. Однак молоді українці розглядають освітню міграцію переважно як шлях до еміграції, своєрідний соціальний апгрейд, що дозволяє їм вийти на ринок праці ЄС.

Навчання за кордоном має активну пропаганду іноземними вищими навчальними закладами та посередницькими компаніями в Україні в школах, громадському транспорті та на освітніх ярмарках. Це доповнюється загальною вірою в краще життя за кордоном. Як наслідок, закордонна освіта стає бажаною, незважаючи на пов'язані з нею переваги та недоліки. Наприклад, згідно з опитуваннями, дві третини студентів Київського політехнічного інституту (далі КПІ) та Львівської політехніки мріють навчатися за кордоном. Однак це досить абстрактне твердження; меншість респондентів вважають таку можливість реалістичною: 9,0% студентів КПІ та 15,9% студентів Львівської

політехніки. Зокрема серед бажаніших країн для навчання студенти назвали Польщу, Німеччину, Великобританію та США. Слід зазначити, що студенти Львівської політехніки схильніші до навчання у Польщі та Великобританії (29,4% та 29,0%), а студенти КПІ - до навчання у США. Студенти КПІ - до Німеччини та США (45,8% та 25,9%). Проте серед перелічених країн більшість респондентів, незалежно від університету, найбільш реальною можливістю для навчання бачать Польщу: 49,8% студентів КПІ та 67,8% студентів Львівської політехніки. Це пояснюється територіальною близькістю, відсутністю мовного бар'єру, низькою вартістю навчання та проживання, а також поширенням пільгових та безкоштовних програм.

Зрозуміло, що фактичний розподіл українських студентів за країнами навчання суттєво відрізняється від бажаного - на вибір конкретної країни та навчального закладу для отримання іноземного диплома впливають різні чинники, які в сукупності визначають доступність іноземної освіти. До 2014 року лідером серед країн, що приймали студентів з України, була Російська Федерація. Не важко зрозуміти, що з початком збройного конфлікту відбулася переорієнтація, і на перше місце вийшла Польща.

Освітня міграція приносить більше переваг країнам-реципієнтам, ніж країнам-донорам. По-перше, ринок освітніх послуг швидко зростає і є прибутковим. Наприклад, сьогодні у світі налічується майже 5 мільйонів іноземних студентів, що вдвічі більше, ніж у 2000 році, і втричі більше, ніж у 1990 році. Фінансові надходження від іноземних студентів є великою складовою національних бюджетів. Наприклад, за даними Австралійського бюро статистики, у 2021 році економіка країни отримала 31 мільярд доларів США завдяки іноземним студентам. У США доходи завдяки іноземним студентам у 2021-2022 навчальному році досягли 36,9 млрд доларів США. Окрім того, понад 450 тис. робочих місць було створено або отримано іноземними студентами. [21]

По-друге, країни-сусіди України, коли приймають іноземних студентів, підтримують власну систему освіти, яка відчуває брак попиту через відтік молоді до розвинутіших країн та загальне зменшення кількості молоді в країні через довготривале збереження низької народжуваності.

По-третє, освітня міграція задіється задля залучення висококваліфікованих молодих працівників, які вже достатньо інтегровані в місцевий ринок праці. Для цього випускникам пропонують широкі можливості працевлаштування за фахом після отримання диплома в країні, де вони навчалися.

Яскравим прикладом переваг освітньої міграції є Польща, яка активно залучає студентів з України. Зараз Польща - це країна з найбільшою чисельністю українських студентів. За даними Центрального статистичного управління Польщі, у 2021/2022 навчальному році у польських вищих навчальних закладах навчалося 42 000 українців. З часів початку збройної агресії на Донбасі кількість студентів з України зросла більш ніж удвічі, і лише за останній навчальний рік майже сягнула 5 000, а після початку повномасштабного вторгнення і того більше.

Є кілька пояснень популярності польських університетів: агресивні рекламні кампанії, що проводяться в Україні, та дуже ліберальні умови вступу. В окремих випадках подача документів не вимагає особистої присутності, а відбувається онлайн за допомогою сайтів навчальних закладів. Крім того, польські університети іноді не вимагають знання польської мови, а пропонують однорічні мовні курси на першому курсі навчання. Хоча мовні курси та плата за навчання в польських університетах є платними (крім власників "Карти поляка"), студентська віза дає змогу працювати в Польщі. В той же час більшість українських студентів навчаються в польських приватних навчальних закладах, які не відповідають високим рейтингам і не надають якісну

освіту. Тому, ще одним поясненням збільшення попиту на навчання в Польщі є мрія отримати диплом європейського університету для подальшої роботи в країнах ЄС.

Не дивлячись на очевидні переваги задіяння українських студентів для польської економіки та системи освіти, швидке зростання їхньої кількості (зараз українські студенти становлять більшу половину від всіх іноземних студентів у Польщі) викликає певне невдоволення в польському суспільстві.

"Українізація вищої освіти" - таку назву надали цій тенденції в Польщі, Це зумовило зростання негативного ставлення з боку місцевих студентів і навіть протестів.

Освітня міграція українців до Чехії має дещо інші характеристики, хоча вона також розглядається як можливість подальшої еміграції з України. Наприклад, чеська освіта є якісною, а для того, щоб навчатися безкоштовно, потрібно мати достатній рівень володіння чеською мовою. Як наслідок, потік бажаючих навчатися в Чехії не такий великий, як у Польщі: українських студентів лише 7% від загальної кількості іноземних студентів у країні, а у 2022 році склала 10%.

Перехід від освічених іммігрантів до іммігрантів є одним із найбільших негативних впливів на країни походження. Хоча немає систематичних даних про зв'язок між мобільністю студентів та імміграцією, приклади з різних країн свідчать про позитивний зв'язок. У Канаді, наприклад, приблизно від 15% до 20% колишніх іноземних студентів мешкають та працюють у країні; у Новій Зеландії 13% іноземних студентів, які навчалися в 1998-2005 роках, отримали дозвіл на проживання в 2006 році; у Норвегії, 1991- 18% іноземних студентів, які навчалися в 2005 році, залишилися в країні; у Великобританії 27% іноземних студентів, які закінчили навчання в 2005 році, працювали у Великобританії.

Вважається, що відсоток іноземних студентів, що залишилися в країні після закінчення в ній навчання, залежить від сфери навчання та країни походження. У випадку Сполучених Штатів рівень економічного розвитку країни походження лише частково впливає на: частина аспірантів з таких країн, як Китай, Індія, Іран, Ізраїль, Греція, Аргентина, Східна Європа і навіть Нова Зеландія та Велика Британія, які залишаються в США більше ніж 5 років після захисту дисертації, перевищує 50%. [14]

За даними опитування МІОКу, 16,8% студентів КПІ та 21,2% студентів Львівської політехніки бажають повернення в Україну після закінчення навчання за кордоном. Однак ці дані стосуються лише потенційних студентів іноземних університетів. Меншою мірою активні студенти пов'язують своє майбутнє з Україною. Наприклад, опитування в Польщі показують, що менше 13%-16% українських студентів у Перемишлі та лише 2% українських студентів у Варшаві планують повернутися на батьківщину. Водночас майже третина студентів з України планує залишитися в Чехії після закінчення навчання (37%).

Останнім часом в Україні привертає увагу питання навчання української молоді за кордоном. У цій сфері бракує якісних досліджень та відповідної статистики. Проте наявні дані дозволяють зробити певні висновки.

По-перше, освітня міграція завдає позитивні наслідки для України тільки за умовами, що українські громадяни отримують якісну освіту за кордоном і повертаються в Україну після закінчення навчання. По-друге, країни-сусіди (особливо Польща) активно проводять політику залучення української молоді для підтримки власних систем освіти з подальшою перспективою використання її як заміщення робочої сили. По-третє, велика кількість української молоді виїжджає на навчання за кордон з метою отримання доступу до вакансій на ринку праці ЄС та подальшої постійної еміграції.

В даному випадку Українська держава має звернути увагу на освітню еміграцію громадян України та вжити відповідних заходів, зокрема:

- посилити моніторинг якості закордонної освіти;
- ввести інформування громадян України, які думають про навчання за кордоном, про іноземні системи освіти та якість навчальних закладів;
- посилити співпрацю з окремими органами влади в країнах з високою концентрацією українських студентів з метою запобігання негативному ставленню до них;
- сприяти покращенню спільних навчальних програм в Україні між українськими вищими навчальними закладами та провідними навчальними закладами світу.

2.2. Особливості сучасних освітніх міграційних процесів, міграційна політика України та тенденції змін освітньої міграції населення.

З точки зору педагогіки та психології, освіта є результатом навчання та виховання. Відомий швейцарський педагог Й. Песталоцці чітко розмежовує навчання і виховання, розглядаючи їх як способи освіти. Навчання розглядається як "процес формування свідомості, а виховання апелює переважно до підсвідомості". Більше того, ці дві категорії не існують ізольовано одна від одної: у навчанні завжди є певна частка освіти, а у вихованні - певна частка виховання. Коли мігранти потрапляють у нову країну, вони формують нові погляди і звички відповідно до нового соціального середовища, що є проявом самоосвіти. А їхня освіта - це набуття певних знань, зокрема світоглядних, моральних і правових, естетичних та інших знань. Згідно з національним освітнім глосарієм, освіта визначається як "організоване і

послідовне спілкування з метою навчання". При цьому комунікація розглядається як "взаємодія між кількома людьми, пов'язана з передачею інформації", а навчання - як "будь-яке вдосконалення поведінки, обізнаності, знань, розуміння, поглядів, цінностей, умінь і навичок".

Таким чином, поділ міграції на "освітню" та "навчальну" звужує питання до процесу педагогічної підготовки мігрантів у навчальних закладах, не враховуючи інші питання та впливи, які виникають у процесі міграції та перебування на новій території. Більше того, назви всіх базових нормативних документів України з питань освіти, виховання та розвитку містять термін "освіта", а не "підготовка". [10, с. 205]

Освітня міграція є невід'ємною частиною процесу інтеграції освіти, науки і виробництва: спільного використання потенціалу освітніх, наукових і виробничих організацій для взаємної вигоди. Насамперед, у сфері підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, а також спільних досліджень, впровадження наукових розробок тощо. Необхідними умовами освітньої міграції є: здатність займатися освітньою діяльністю, бажання і можливість її здійснювати; наявність відповідних навчальних закладів у країні (регіоні); переважання впливу чинника освітньої міграції над бажанням залишитися в країні (регіоні) проживання.

Особливістю освітньої міграції є її найменш шкідливий характер порівняно з іншими видами міграції. Прагнення до освітньої міграції підживлюється доходами не лише для освітньої галузі (чи конкретного університету), а й для економіки країни (регіону), яка надає освітні послуги, в цілому. Крім того, споживачем освітніх послуг є потенційна робоча сила з відповідною кваліфікацією.

У структурі міграційних потоків загалом освітня міграція зумовлена задоволенням суспільних потреб у підвищенні кваліфікації та

професійній підготовці. Водночас освітня міграція може певною мірою відповідати моделям соціально-економічної міграції.

Освітня мобільність, як передумова освітньої міграції, здебільшого базується на бажанні індивідів отримати певну освіту, яку можна класифікувати з точки зору бажаного рівня кваліфікації, професійного спрямування, способів здобуття освіти та бажаних результатів.

За своєю суттю освітня міграція передбачає тимчасове перебування на території навчального закладу з поверненням мігрантів до попереднього місця проживання. З одного боку (з точки зору регіонів прибуття та вибуття), її можна розглядати як серію переміщень освітніх мігрантів, а з іншого (з точки зору освітніх мігрантів) - як серію переміщень для досягнення міграційних цілей. За географічною ознакою освітні міграційні потоки можна поділити на внутрішні та міжнародні. Внутрішня освітня міграція спрямована до міст і регіонів з розвиненою мережею навчальних закладів і поділяється на міжрегіональні та внутрішньорегіональні переміщення. Зовнішню освітню міграцію можна розглядати як міжнародну (переїзд до навчальних закладів інших країн) та макрорегіональну (переїзд до навчальних закладів з різними освітніми системами).

Освітня міграція регулюється з двох сторін: регулювання міграції та регулювання освіти. Міграційне регулювання відбувається в рамках міграційної політики, яка визначається як "система правових, фінансових, адміністративних та організаційних заходів держави та недержавних інституцій щодо регулювання міграційних процесів з точки зору міграційних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури". Регулювання освіти здійснюється в рамках освітньої політики, яка визначається як "сукупність цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою,

спрямованих на організацію науково-методичного та імплементаційного забезпечення стратегій розвитку освіти". [6]

Регулювання потоків міжнародної освітньої міграції може здійснюватися на різних рівнях: міжнародному, державному, регіональному, рівні навчального закладу.

Механізм реалізації заходів щодо залучення іноземних студентів має включати доопрацювання та уточнення концептуальних положень щодо стратегії розвитку освіти в Україні на перспективу та окремої концепції залучення та роботи з іноземними студентами; ініціювання необхідних змін у законодавстві; створення в державі організованої інституції для виконання функцій "навчання іноземців в Україні"; підготовку менеджерів освітньої політики для роботи як в Україні, так і в країнах з потенційним притоком студентів; розробку цільових програм залучення іноземних студентів та підтримки системи освіти.

Для реалізації цих напрямів трансформації необхідно: по-перше, сформулювати, модернізувати та реструктуризувати національну систему освіти на принципах, які зможуть довести, що вона є дійсно конкурентоспроможною на світовому ринку освіти та забезпечує високий рівень засвоєння знань; по-друге, забезпечити гідні та комфортні умови проживання іноземців на своїй території, що означає вирішення економічних, адаптаційних та працевлаштування проблем. Але все це зможе існувати тільки після перемоги України або долучати до навчання іноземних студентів онлан.

У рамках політики країни щодо залучення іноземців на навчання та забезпечення високого рівня освіти більшість заходів має здійснюватися самими університетами та інститутами. На цьому базовому рівні необхідно:

- розробити програми для іноземних студентів (кожен навчальний заклад має власну програму);

- визначити потреби та можливості розвитку інфраструктури освітнього сектору (кампуси, безпека та якість комунальних послуг, виробнича (практична) база);
- розробити систему заходів для якісного навчання іноземних студентів;
- удосконалити управлінські та організаційні технології взаємодії між адміністрацією інституту та студентами, муніципалітетами та студентами;
- долучитися до механізмів підтримки працевлаштування студентів.

Такі комплексні завдання мають значний обсяг і є складними для виконання. Це і цінова політика у сфері освіти, і політика пільгового оподаткування вищих навчальних закладів, і кадрова, і трудова політика, і політика договірних умов з країнами-постачальниками мігрантів, і бюджетна підтримка цього сектору освітньої діяльності, і рекламно-інформаційна робота тощо.

Отже, залучення іноземців на навчання в Україні - це також державна стратегія експорту освітніх послуг у світовий соціально-економічний простір. Цей експорт вимагає спеціалізованої роботи на глобальному ринку освітніх послуг. Тому зводити це питання до "внутрішньої економічної вигоди" в нинішніх умовах недоречно. Конкурувати у світі можна лише за умови глибоких аналітичних знань про освітній потенціал, рівень знань та методи управління процесами знань в інших країнах.

ВИСНОВКИ

Міграція - це переселення людей з одного місця проживання на інше з різною метою. Міграції бувають різного виду. Як вимушені, так і добровільні, в залежності від обставин (війна, відсутність роботи, незадоволеність життям, владою). В українському законодавстві не описане поняття міграції, але цим займається багато науковців українського походження. Багато науковців та дослідників досліджують наслідки та прояви міграції в Україні та за її межами. Довгострокова міграція менш поширена, ніж короткострокова серед молоді. А сезонна міграція більш поширена серед людей старшого віку. Реєміграція в Україні на меншому рівні ніж еміграція, але досвід повномасштабного вторгнення показує, що реєміграція збільшується і це дуже гарна ознака для подальшого розвитку, ми сподіваємось, процвітаючої та успішної України!

Глобальний характер міграційної проблеми визначається переміщенням людей між країнами, яке зачіпає всі континенти світу, а її вирішення можливе лише при об'єднанні зусиль усієї спільноти світу. Інтенсифікація міграції є частиною процесу глобалізації. Глобалізація - це сучасна форма міжнародних відносин, яка забезпечує поширення взаємозалежності між країнами в економічній, політичній та культурній сферах майже на весь світ. Розрізняють економічну, політичну, соціальну, демографічну, етнічну та інші види глобалізації. Задля покращення позицій нашої країни на світовому ринку потрібно впроваджувати важливі найефективніші інновації та зовнішньоекономічну політику, не зважаючи на тяжкі часи всередині країни.

Фактори для еміграції у кожної окремої людини, родини або групи родин є індивідуальні. Це може бути одруження, розлучення, народження дитини, хвороба родичів, зруйнована домівка, тощо.

Міграції можуть впливати також і кліматичні умови, тому що у людей може погіршуватись стан здоров'я в тому чи іншому регіоні. Також невід'ємною частиною міграції є і освіта. Люди з менш розвинених місць (селища, невеликі громади) мігрують до крупних міст та мегаполісів, в яких може бути великий вибір освітніх закладів.

Перед національними системами освіти стоять два типи викликів: самовдосконалення та відкритість до світу. Ці завдання взаємопов'язані, але методи і процедури їх реалізації різні. Перше під силу самому університету за підтримки держави, а друге - державі, але за підтримки університету. З огляду на це, модель управління в освітньому секторі має бути змінена. Від нинішньої ієрархічної моделі необхідно перейти до моделі "кластерного партнерства", де суперкластер (рівень міністерства) відповідає за державну політику та ідеологію розвитку освіти, а регіони та університети формують загальний організаційний та освітній процес, де конкуренція за імідж доповнюється конкуренцією за результатами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Адеподжу А. Взаємозв'язок між зовнішньої та міжрайонної міграції: африканська дійсність. Міжнародний журнал соціальних наук. 2009. № 24. С. 101 – 111.
- Бортник Н., Єсімов С., Мороз Н. Міграційні процеси: поняття, сутність, сучасний стан. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2017. № 884. С. 64–71.
- Деміденко О. Інтелектуальна міграція українців на рубежі ХХ- ХХІ століть: масштаби та основні характеристики явища. Історико- політичні проблеми сучасного світу. 2019. № 39. С. 174-181.
- Дідківська Л. Причини і наслідки інтелектуальної міграції в Україні. Економіка України. 2020. № 3(700). С. 65–76. Режим доступу: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.03.065>
- Дмитрук Б., Чудаєва І. Еміграційні процеси в Україні: мотивації, тенденції та наслідки для країни. Економіка та держава. 2018. № 1. С. 4–10
- Иноземцев В. Іміграція: нова проблема нового століття. Соціологічні дослідження. 2013. № 4. С. 64 – 72.
- Каслз С. Міжнародна міграція на початку ХХІ століття: глобальні тенденції та проблеми. Міжнародний журнал соціальних наук. 2012. № 32. С. 27 – 42.
- Курбет О. Міжнародна трудова міграція в незалежній Україні: риси та особливості. Історія народного господарства та економічної думки України. 2020. Вип. 53. С. 363-386
- Лібанова Е. Зовнішні міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2. С. 11-26.

- Макознак Е. Міжнародні класифікації категорій мігрантів. Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. 2012. Випуск 5. 516 с
- Малиновська О. Міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування. Ринок праці та зайнятість населення. 2018. № 3. С. 39-44
- Міграція в Україні: цифри і факти. 2021. Режим доступу: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf
- Офіційний сайт Українського державного центру міжнародної освіти. Режим доступу: <https://studyinukraine.gov.ua>
- Павлів-Самоїл Н. Вимушена міграція як наслідок порушених прав. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 70-76
- Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з порушенням вимог нормативно – правових норм в особливий період чи під час дії правового режиму воєнного стану» від 17.03.2022 / № 7171. Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39240>
- Садова. У., Рісна Р. Реєміграція як механізм соціальної політики у справах внутрішньо переміщених осіб в Україні. Регіональна економіка. 2015. № 2. С. 55-64
- Смутчак З. Нелегальна міграція в Україні: передумови, особливості та можливі наслідки. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип.16. С. 609-613.
- Смутчак. З. Управління процесами реєміграції на етапі інтегрування України до європейського простору. Причорноморські економічні студії. 2019. № 37. С. 174-178

- Соловйов. Є. Внутрішня вимушена міграція: український вимір. Evropsky politicky a pravni diskurz. 2018. № 5. С. 37-43
- Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. 2014. № 2. С. 127-139.
- Романюк М., Смутчак З. Міграція наукових кадрів та заходи її зменшення з метою збереження інтелектуального потенціалу України. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки
- Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи. Перспективи. 2011. No 3 (15). С. 45-50.
- An official website of the United States government. U.S. Customs and Border Protection. Режим доступу: <https://www.cbp.gov>
- An official website of the United States government. U.S. Citizenship and Immigration Services. Режим доступу: <https://www.uscis.gov/humanitarian/uniting-for-ukraine-ukrainian>
- Collinson S. Europe and International Migration. Pinter Publishers. 2012. 210 p.
- Melita C., Magnuson K., Molander J., Skotte H. Returning Home. An Evaluation of Sida`s Integrated Area Programmes in Bosnia and Herzegovina. Sida Evaluation. 2005. № 2011-2390. Режим доступу: <https://www.oecd.org/derec/sweden/37315417.pdf>
- Ravenstein E.G. The Laws of Migration. Journal of the Statistical Society of London. Vol. 48. No. 2. 1885. pp. 167